

Gustav Radbruch¹: Πέντε λεπτά φιλοσοφία δικαίου²

Πρώτο λεπτό

Η διαταγή είναι διαταγή, ισχύει για τους στρατιώτες. Ο νόμος είναι νόμος, λέει ο νομικός. Ενώ όμως για τον στρατιώτη το καθήκον και το δικαίωμα στην υπακοή σταματάνε, εάν ξέρει ότι η διαταγή σκοπεύει σε κακούργημα ή πλημμέλημα, ο νομικός, από τότε που εδώ και περίπου 100 χρόνια εξαφανίστηκαν οι τελευταίοι οπαδοί του φυσικού δικαίου μεταξύ των νομικών, δεν γνωρίζει καμία τέτοια εξαίρεση από την ισχύ του νόμου και από την υποταγή των υπηκόων του νόμου. Ο νόμος ισχύει, επειδή είναι νόμος και είναι νόμος όταν έχει –κατά κανόνα– την εξουσία να επιβάλλεται.

Αυτή την άποψη για τον νόμο και την ισχύ του (την αποκαλούμε θετικιστική διδασκαλία) έκανε ανυπεράσπιστο τον νομικό όπως και τον

λάο εναντίον ακόμη και εντελώς αυθαίρετων και εντελώς φρικτών, εντελώς εγκληματικών νόμων. Σε τελευταία ανάλυση εξισώνει το δίκαιο με την εξουσία: μόνον όπου υπάρχει η εξουσία εκεί είναι το δίκαιο.

Δεύτερο λεπτό

Θέλησαν να συμπληρώσουν ή να αντικαταστήσουν αυτήν την πρόταση με μια άλλη: Δίκαιο είναι, ό,τι ωφελεί τον λαό.

Δηλαδή: Αυθαιρεσία, αθέτηση συμβάσεων, παρανομία είναι, εφόσον απλώς ωφελούν τον λαό, δίκαιο. Αυτό πρακτικά πάει να πει: ό,τι φαίνεται στους κατόχους της κρατικής εξουσία κοινώς ωφέλιμο, κάθε έμπνευση και κάθε ιδιοτροπία του τυράννου, ποινή χωρίς νόμο και δικαστική απόφαση, έκνομος φόνος ασθενών, είναι δίκαιο. Αυτό μπορεί να σημαίνει: η ιδιοτέλεια του εξουσιαστή θεωρείται ως κοινή ωφέλεια. Και έτσι η εξομοίωση του δικαίου και της τεκμαιρόμενης ή υποτιθέμενης ωφέλειας για τον λαό μετέλλαξε ένα κράτος δικαίου σε ένα κράτος αδικού.

Όχι, δεν πρέπει να ισχύει: ό,τι ωφελεί τον λαό, είναι δίκαιο, αλλά αντίστροφα: μόνον ό,τι είναι δίκαιο, ωφελεί τον λαό.

Τρίτο λεπτό

Το Δίκαιο είναι βούληση για δικαιοσύνη. Δικαιοσύνη όμως σημαίνει: να κρίνει κανείς χωρίς να επηρεάζεται από την θέση του κρινομένου, να κρίνει τα πάντα με το ίδιο μέτρο.

1. 21.11.1878 - 23.11.1949. Ο γερμανός φιλόσοφος του δικαίου Gustav Radbruch ήταν καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης. Απολύθηκε από το χιτλερικό καθεστώς το 1933. Η φωτογραφία του έχει ληφθεί από την ιστοσελίδα www.gdw-berlin.de

2. Δημοσιεύθηκε ως σημειώσεις για φοιτητές (1945) όπως επίσης και στην Rhein-Neckar-Zeitung (Χαϊδελβέργη) 12. Σεπτεμβρίου 1945· επίσης σε: *Arthur Kaufmann* (Hrsg.), *Gesamtausgabe Radbruch*, Heidelberg 1990, Band 3, S. 78 – 82· επίσης σε *Radbruch, Rechtsphilosophie. Studienausgabe* (Hrsg. v. *Ralf Dreier* und *Stanley L. Paulson*), Heidelberg 1999, σ. 209 επ. (ως «Anhang 2»).

Όταν τιμάται η δολοφονία πολιτικών αντιπάλων, όταν επιβάλλεται ο φόνος αυτών που ανήκουν σε άλλη φυλή, ενώ η ίδια πράξη εναντίον των ομοϊδεατών τιμωρείται με τις φρικτότερες και ατιμωτικότερες ποινές, τότε αυτό δεν είναι ούτε δικαιοσύνη ούτε δίκαιο.

Όταν οι νόμοι απαρνούνται ενσυνειδήτως την βούληση της δικαιοσύνης, όταν εγγυώνται αίφνης σε κάποιους ανθρώπους και αρνούνται σε άλλους αυθαίρετα τα ανθρώπινα δικαιώματα, τότε αυτοί οι νόμοι στερούνται ισχύος, τότε ο λαός δεν τους οφείλει υπακοή, τότε πρέπει να βρίσκουν και οι νομικοί το θάρρος, να τους αρνούνται τον χαρακτήρα του δικαίου.

Τέταρτο λεπτό

Βεβαίως, κοντά στην δικαιοσύνη είναι και η κοινή ωφέλεια ένας στόχος του δικαίου. Βεβαίως, και ο νόμος ως τέτοιος, και μάλιστα ο κακός νόμος, έχει ακόμη μια αξία – την αξία, να διασφαλίζει το δίκαιο έναντι αμφιβολιών. Βεβαίως, η ανθρώπινη ατέλεια δεν αφήνει να συνδυαστούν αρμονικά στον νόμο και οι τρεις αξίες του δικαίου: κοινή ωφέλεια, ασφάλεια δικαίου και δικαιοσύνη, και τότε απομένει μόνον, να σταθμίσουμε, αν θα θεωρήσουμε εντούτοις ότι έχει ισχύ ο κακός, ο βλαπτικός ή άδικος νόμος χάριν της ασφάλειας δικαίου, ή αν θα αρνηθούμε την ισχύ του λόγω της αδικίας του και της βλαπτικότητάς του για το κοινό. Τούτο όμως πρέπει να εντυπωθεί βαθιά στην συνείδηση του λαού και των νομικών: Μπορεί να υπάρχουν νόμοι με τόση αδικία και βλαπτικότητα για το κοινό που πρέπει να τους αρνούμαστε την ισχύ αλλά ακόμη-ακόμη και την ιδιότητα του δικαίου.

Πέμπτο λεπτό

Υπάρχουν λοιπόν θεμελιώδεις δικαιοκτικές αρχές που είναι ισχυρότερες από κάθε ανθρώπινο θέσμιον, έτσι ώστε ένας νόμος που συγκρούεται μαζί τους να είναι γυμνός ισχύος. Αυτές οι αρχές καλούνται «φυσικό δίκαιο» ή «δίκαιο του λόγου»³. Βεβαίως στις λεπτομέρειές τους περιστοιχίζονται από κάποια αμφιβολία, αλλά η εργασία των αιώνων έχει εντούτοις επεξεργαστεί έναν σταθερό κορμό και τις έχει συλλέξει με τόσο μεγάλη συμφωνία στις διακηρύξεις –όπως λέγονται– των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, που τουλάχιστον για μερικές από αυτές μόνον ηθελημένος σκεπτικισμός μπορεί να συντηρήσει ζωντανή την αμφιβολία.

Στην γλώσσα της πίστεως όμως βρίσκονται οι ίδιες σκέψεις καταγραμμένες σε δύο φράσεις της Βίβλου. Από την μια μεριά είναι γραμμένο: *Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω*⁴. Γραμμένο είναι όμως από την άλλη: *Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις*⁵. - και αυτό δεν είναι μόνον ευσεβής πόθος, αλλά ένας ισχύων δικαιοκτικός κανόνας. Την ένταση μεταξύ των δύο αυτών ρήσεων δεν μπορεί κανείς να διαλύσει με ένα τρίτο, π.χ. με την ρήση: *Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*⁶- γιατί και αυτό το ρητό αφήνει αμφιβολία για τα όρια. Πολλώ μάλλον: επαφίει την λύση στην θεϊκή φωνή, η οποία όμως μιλάει μόνον ενόψει της ειδικότερης περίπτωσης στην συνείδηση του ατόμου.

3. Σ.σ.: της λογικής.

4. Προς Ρωμαίους Επιστολή Παύλου, 13.1.

5. Πράξεις Αποστόλων 5.29.

6. Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον 22.21